

Analýza půdorysů dalších tří vybraných skupin vesnic stejných kolonizačních akcí

The Analysis of Ground Plans of other Three Selected Groups of Villages of Identical Colonization Activities

Zuzana Pešková

Abstract:

The paper is the continuation of the previous paper *The Analysis of Ground Plans of Three Selected Villages Founded by the Same Locators* published in *Man, Building and Urban Planning 8, Conference proceedings, 2015*. On the base of stable cadastral maps analyses regularity in ground plans of three groups of villages (Butovice - Jinonice - Kosire, Prostřední Lhota a Zaborná Lhota, Kaliste - Rapotice) were identified in archive sources as identical colonisation activities. Selected examples are diffused in Czech region (from Dobris via Prague to the land border nearby Humpolec), so the previous pattern of analysed villages nearby Kadan and Dobris is supplemented.

The villages were described by the basic criterias (type, size, orientation to the world sides, existence of water source, presence of a church). Then the regularity in the ground plan – the basic module was searched: the width of the lot noticeably repeated in the village ground plan. Detected modules schemes could link to the period if the regular organisation or re-organisation of the village was demanded because of new taxes policy – emphyteusis. Identified values were compared with the Czech elbows, respectively with the commonly used values of medieval ligaments.

The comparison of other group of villages connected with the same establishment period and probably the same locator did not prove the usage of the same archetype of village establishments in the same group preserved up to stable cadastre mapping times.

Keywords:

Urbanism; colonization; 13th and 14th centuries; locator; medieval ligament; Butovice; Jinonice; Kosire; Prostřední Lhota; Záborná Lhota; Kaliste; Rapotice; Dobris region; Prague; Humpolec region; Kuncman Hohenstol; Balwin; Jindrich – coins administrator in Humpolec

PEŠKOVÁ, Zuzana (2017). Analýza půdorysů dalších tří vybraných skupin vesnic stejných kolonizačních akcí. In: KUGL, Jirí, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 10*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 144-157. ISBN 978-80-01-06319-4. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uveďte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Článek tematicky a obsahově navazuje na již prezentovanou a publikovanou stať na konferenci Člověk, stavba a územní plánování 8 Analýza půdorysů tří vybraných skupin vesnic založených stejnými lokátory (Pešková, 2015), v němž byly analyzovány půdorysy tří vybraných kolonizačních podniků: Trhové Dušníky– Dubenec – Dobříš – Rosovice – Kytín – Nový Knín – Libčice, Mikulovice – Verněřov – Pruněřov a Blahuňov – Soběstice – Kýšovice – Kralupy – Krbice. Porovnání jednotlivých skupin ukázalo velkou různorodost ve způsobu zakládání, resp. přeměrování sídel stejnými lokátory (či spíše jimi pověřených měřiči).

1.1 Trhové Dušníky– Dubenec – Dobříš – Rosovice – Kytín – Nový Knín – Libčice

Ačkoli bylo těchto sedm sídel založeno v rámci jednoho kolonizačního podniku, nenajdeme dva půdorysy, ve kterých by bylo použito zcela stejné půdorysné schéma. Pravděpodobná schémata rozmístění lánů Trhových Dušníků a Dubence se sobě sice podobají, ale odečtené přibližné šířky lánů se liší. Ani u ostatních obcí se nevyskytují dvakrát odměřené stejné šířky lánů. Všechny obce byly vysazeny kolem návesního prostoru, přičemž převládá širší obdélný tvar (Pešková, 2015).

1.2 Mikulovice – Verněřov – Pruněřov

Všechny tři vesnice mají stejnou urbanistickou strukturu: parcelní pruhy jednotlivých usedlostí jsou vytyčeny podél protékající vodoteče tak, že vytváří lánovou soustavu. Půdorys Mikulovic se od půdorysu Pruněřova a Verněřova přeci jenom liší. Je zde prokazatelně jasněji čitelné dodržení šířek parcelních pruhů na základě vyměřeného modulového systému. Základní modul je zhruba o jednu třetinu kratší (33 m), než základní modul identifikovaný u dalších dvou vesnic (52 m). Porovnáme-li půdorysy Pruněřova a Verněřova, lze zjistit, že pravděpodobně byly založeny na opakování stejného délkového modulu, přičemž u Verněřova je použití základního modulu v půdorysu sídla - především západní řadě parcel - lépe patrné. Pruněřov má modulový systém čitelný až po prověření delších úseků parcelních pruhů. V obou půdorysech se objevuje jistá anomálie. Vedle parcely modulové šířky, či řady parcel prokazatelně na modulu závislých se objevuje parcela užší, šířky přibližně 42 - 43 metrů, která je vůči nalezenému modulovému systému inertní. Bez znalosti počtu lánů daných lokátoru k vysazení nelze jednoznačně určit šířku jednoho lánu a ani původní délku založení (Pešková, 2015).

1.3 Blahuňov – Soběstice – Kýšovice – Kralupy – Krbice

Blahuňov, Soběstice a Kýšovice jsou založeny na principech lánových vsí, které s sebou přinášeli němečtí kolonisté. Půdorysy sousedních Sobětic a Kýšovic jsou si podobné a poukazují na jedno a týž použité radiální urbanistické schéma. Přesto je zde jeden rozdíl. Kýšovice jsou založeny do kruhu kolem pramene, což není nikterak překvapující. Soběstice jsou sice analogickým kruhovým založením, dokonce přibližně o stejné velikosti, ale kolem protékající vodoteče. Podle zvyklosti by se v podobném případě daly spíše očekávat dvě paralelní řady usedlostí. Ve všech půdorysech jsou použity prvky vyšší urbanistické úrovně své doby, které se blíží učebnicovým typologickým příkladům. Dokládají tak profesionální znalosti svých tvůrců v oboru vyměrování sídel (Pešková, 2015).

1.4 Závěry z předchozí práce jako výchozí materiál pro další rozbor

Z rozboru vybraných kolonizačních podniků plyne, že zaštitění vysazení sídel jednou osobou lokátora neznamená aplikaci stejného ideálního vyměrovacího schématu. V žádné z vybraných skupin se neopakuje identické půdorysné schéma. Ti, kteří volili aplikaci půdorysného schématu, museli znát větší počet použitelných typů a museli je umět správně

aplikovat v daných přírodních podmínkách. Ne vždy bylo možné použít schéma ve své ideální podobě, často bylo nutné reagovat na terén, přírodní překážky i předchozí formy zástavby. Pravidelnost byla deformována, a to ne vždy díky nedokonalosti měřičů. Také hodnoty základních modulů, které se opakují ve své absolutní hodnotě či jejích násobcích, se prakticky sídlo od sídla mění a v žádné z vybraných skupin se stejná hodnota neopakuje více než dvakrát. I to je důkazem nutné znalosti dobře odhadnout terén a půdu tak, aby své osadníky uživila a sídlo nebylo odsouzeno k zániku. U lánových soustav jsou voleny šířky parcelních pruhů větší, než u kompaktnějších návesních a ulicových půdorysů. Někdy se nabízí více možných hodnot základního modulu. Většinou jsou ve vzájemném číselném poměru celého nebo částečného násobku. V tomto případě je neocenitelná informace o počtu lánů daných k vysazení (Pešková, 2015).

Odměřené hodnoty základních modulů z map stabilního katastru jsou různorodé, ale přesto je lze sloučit do skupin, které se přibližují známým velikostem provazců či jejich násobků. Chronologický přehled použitých předpokládaných délek provazců nenaznačuje, že by byla některé hodnoty preferované v daném období či oblasti. Naopak lze doložit, že se všechny v průběhu 13. a 14. století vyskytují paralelně a v různých lokalitách (Pešková, 2015).

Cílem analýzy dalších skupin vesnic je především získání většího počtu dat, které pomohou objektivizovat výsledky plynoucí z předchozích rozborů. Prověření hypotéz a závěrů i pro jiné lokality než je oblast Kadaně a Dobříše.

Lze předpokládat, že i u další skupiny sídel, které dle archivních pramenů spojuje stejná kolonizační akce, bude různorodý přístup k rozdělení pozemků a že odměřené hodnoty základních modulů budou ve vztahu k dobovým jednotkám míry – loktům a provazcům.

2 Rešerše

Z hlediska historického exkurzu do problematiky lokátorství a zakládání sídel ve vrcholném středověku, způsobu vyměřování a systému měr si dovoluji odkaz na předchozí publikovou stať (Pešková, 2015).

Analýzy půdorysů z hlediska jejich pravidelnosti, různých vazeb a možných symbolických výkladů jsou stabilním a stále aktuálním badatelským tématem, které má jak své stoupence tak odpůrce. Mezi nejznámější pokus o půdorysnou rekonstrukci středověkého modulového schématu na podkladě mapy destrukcí patří rozměření zaniklé Svídný Zdeňkem Smetánkou (1988). Legendární, ikdyž v mnohém již ve světle novějších poznatků překonaná, je analýza Nového Města pražského provedená Vilémem Lorencem (1973). Nejaktuálnější a mezinárodně známá je práce Klause Humperta (Humpert Klaus et Schenk Martin, 2001), ve které na základě řady terénních průzkumů (Freiburg, Villingen, Offenburg, Rottweil, Esslingen am Neckar, Mnichov, Lübeck, Wismar, Speyer, Bern, Breisach, Campo, Siena, Neumarkt in der Oberpfalz, Abensberg, Bräunlingen a Deggendorf) uvádí, že plán středověkých měst je často jen výsledek zakládací listiny. Popisuje řadu konstrukčních principů a metod měření, ale i motivace, které za nimi stály. Popírá tvrzení, že středověké město bylo rostlé, tvrdí, že bylo plánované urbanisty na pevném schématu.

Popsání pravidelného schématu aplikovaného v půdoryse sídla je prokazatelné a doložitelné, založené na objektivních a relevantních skutečnostech zachycených v mapových podkladech a spolehlivě datovatelných až k nejstaršímu datu přesného mapování, zpravidla k císařským otiskům map stabilního katastru. Zjištění daných zákonitostí však může snadno svádět k chybné interpretaci a vyvození lákavých (někdy až senzačních) závěrů, které se mohou velmi záhy ukázat jako chybné. Zejména při důkladnější konfrontaci s archivními prameny či dokonce s archeologickými nálezy (Dohnal, 2013).

3 Metodika

Jako pracovní postup byla zvolena stejná metoda práce jako pro předchozí skupinu vesnic, aby byly výsledky dobře porovnatelné a odpovídající si (Pešková, 2015).

Výchozím podkladem se staly mapy stabilního katastru (císařské otisky). Sledovaná byla následující kritéria: urbanistický typ, orientace ke světovým stranám, poloha vodoteče, existence a umístění kostela, přibližná velikost, pravděpodobný zakládací modul (šířka parcelního pruhu, která se v půdoryse obce nápadně opakuje) a popis identifikovaného modulového systému.

V centrální partii půdorysu sídla, která vykazuje pravidelnou parcelaci, jsou odměřeny šířky parcelních pruhů. Z naměřených dat je vybrána hodnota, která se nejčastěji opakuje, tzv. základní modul. Dále je pak porovnáván vztah ostatních odměřených číselných hodnot vůči základnímu modulu. Prověřovány jsou i delší úseky a jejich vazba na základní modul. Objevují-li se v půdoryse opakující se modulové úseky, je zřejmé, že zde existuje vyměřovací schéma. Pokud toto schéma určuje převažující část půdorysu historického jádra sídla s doloženým kolonizačním původem, lze se domnívat, že jde o aplikaci systému vrcholně středověkého vyměřování. Starší půdorysy nebyly takto důsledně pravidelně organizovány. Mladší zásahy do půdorysné stopy sídla s sebou nesou většinou jiné šířkové hodnoty a vlastní modulové velikosti, které se od předchozího schématu odlišují.

Touto metodou lze odhadnout, které parcelní pruhy jsou spojeny s potřebou pravidelné organizace sídla. Současně je velmi důležité si uvědomit, že získané hodnoty a popsání stav sídla se s určitostí váže k polovině 19. století a že jej od doby vysazení datovaného archivními prameny dělí i více než půl milénia, ve kterém byl půdorys sídla přizpůsobován dějinným událostem a měněn dle aktuálních ekonomicko-sociálních potřeb. Závěry přesahující a vážící se ke starší době existence sídla představují pouze hypotézy, které by musel prověřit podrobnější archivní či dokonce archeologický průzkum, ten by ovšem přesahoval rámec této práce i odborného zaměření autora.

Výběr dalších tří skupin vesnic vychází z práce J. V. Šimáka (1938) a jeho identifikace skupin vesnic, které spojuje stejný kolonizační podnik.

4 Analýza vybraných skupin sídel

Kvůli návaznosti na předchozí zkoumanou lokalitu v oblasti Dobříše, byl jako další kolonizační podnik vybrána skupina Prostřední Lhota a Záborná Lhota, v lokalitě dnešní Prahy pak Jinonice, Butovice a Košíře a až u zemské hranice na Humpolecku Kaliště a Horní Rápotice.

Oproti předchozím zkoumaným akcím jsou tyto tři „komornějšího“ rázu, čítající vždy po dvou porovnatelných půdorysech. Aplikace dvou shodných principů vyměřování v rámci jedné akce by byla unikátním zjištěním.

4.1 Prostřední Lhota – Záborná Lhota

Roku 1335 byly vysazeny v lese Kavčici bohatým měšťanem z Knína Kuncmanem Hohenstolem dvě Lhoty: Kuncmanova a Martinova (nyní Prostřední a Záborná, RBM IV.).⁶

Jde o sousední vesnice, vzdálené od sebe 3 km a ležící přibližně 15 km východně od Dobříše.

Neuspořádaná zástavba Prostřední Lhoty je rozmístěna kolem velkého rybníka, který představuje centrální prostor vesnice. Hlavní osa zástavby vede podél delšího břehu rybníka ve směru východ - západ. Kostel zde není. Orientační velikost je 150 x 400 metrů. Pravidelnější členění lze rozeznat pouze ve čtyřech lánových pruzích za zástavbou severního

⁶ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Pars IV., annorum 1333 – 1346, ed. J. Emler, Pragae, 1882 (dále jen RBM IV.), č. 237, str. 91.

břehu rybníka. Tyto pruhy mají šířku 70 m, 28 m a dvakrát 56 m. Buď lze za základní modul považovat hodnotu 28 m a zbývající jsou dva a dva a půl násobky základního modulu. Celkový součet odměřených šířek je 7,5 násobek hodnoty 28 metrů. Anebo lze za základní modul považovat 56 metrů a zbývající dvě parcely jsou jeden a čtvrt a půl násobek základního modulu. Celkem 3 a 3/4 násobek šířky 56 metrů. Bohužel, není znám počet lánů při vysazení, který by byl neocenitelným vodítkem.

Dvě řady usedlostí s hlavní osou ve směru severozápad - jihovýchod vymezují návesní prostor Záborné Lhoty. Osou založení je vodoteč, na níž jsou dva větší rybníky (Návesní hořejší a Návesní dolejší). Vzdálenost řad usedlostí se v jihovýchodní části až dvojnásobně zvětšuje. Severní řada parcel utváří pravidelnější okraj, než jižní strana, která se výrazně odklání od přímé linie. Tvar centrálního prostoru je ovlivněn rybníky. Bez kostela. Orientační velikost centra vsi činí 40 – 90 metrů x 270 metrů. Vesnice má jasně čitelné lánové uspořádání zvláště v plužinách. Šířky parcel usedlostí na šířky plužin ne vždy průběžně navazují. Při rozměření šířek parcel z návesního prostoru se nevyskytuje žádná nápadně se opakující hodnota, ani její násobky. Při rozměření pruhů plužin a prověření delších úseků se objevují opakující se hodnoty přibližně 86 metrů (cca 144 českých loktů). V severozápadní části půdorysu dokonce dvojnásobek této hodnoty. Pravděpodobně zde byly vyměřeny větší celky – lány, pozdější rozdělení pozemků mezi osadníky už neprobíhalo podle modulového kánonu a zřejmě bez účasti profesionálního měřiče.

Porovnáme-li naměřené hodnoty se známými provazci, potom by pro Prostřední Lhotu platilo: 56 m (94 českých loktů) = 2 x 28 m (47 českých loktů), tj. provazec 42 loktů. A pro Lhotu Zábornou: 86 m (144 českých loktů) = 2 x 43 m (72 českých loktů), tj. provazec 72 loktů.

Pokud bychom předpokládali, že pro obě vesnice byla použita stejná velikost lánů, pak by Prostřední Lhotě mohlo být přiděleno 2,5 lány šířky přibližně 86 metrů a Lhotě Záborné 6 lánů stejné šířky. Jde pouze o spekulaci, kterou nelze bez znalosti počtu lánů daných k dispozici lokátorovi při vysazení obce potvrdit.

4.2 Butovice – Jinonice – Košíře

Královnin vladař Balwin vysadil roku 1312 magdeburským právem Butovice, Jinonice a Košíře. Dochovala se i výjimečná zpráva, že příslušná měření při vysazování těchto vsí provede přísežný zeměměřič (RBM III).⁷

Jinonice, Butovice i Košíře jsou dnes sousední sídliště v západní části Prahy. Přesto patří k nejstaršímu osídlení na dnešním pražském území a se zjevnými relikty předchozích struktur patrných v době emfyteutického vysazení ve 14. století (CDB II).⁸

V Jinonicích dvě řady pravidelných parcelních pruhů lemují zhruba obdélný návesní prostor (cca 50 x 200 metrů) s vodotečí a rybníky. Podélná osa založení vede přibližně ve směru východ - západ. Ve východní a západní části se nalézají podmáčená území. Bez kostela. V severozápadní části je situován panský dvůr. V pravidelné parcelaci byl stanoven základní modul cca 34 metrů (přibližně 57 českých loktů), jehož celé a poloviční násobky se v půdoryse opakují.

Butovice jsou blízkým jihovýchodním sousedem Jinonic. Řady parcelních pruhů lemují ohyb cesty. Orientace parcel je přibližně na sever a na jih. V ohybu cesty se nalézá rybníček s přítokem. Kostel je umístěn v jihovýchodní části za vesnicí. Orientační délka zástavby činí 255 metrů. Parcely pravidelné šířky se nachází v severní a jižní části půdorysu obce. Dokonce je na jižní straně čitelný náznak vymezení vnějšího obvodu vesnice přibližně ve vzdálenosti 120 metrů od centrální cesty. Vesnice byla za třicetileté války téměř zničena.

⁷ RBM III, č. 73, str. 31-32.

⁸ Butovice – rok 1222 (CDB II., str. 217), Jinonice – rok 1207 (CDB II, str. 66), Košíře – rok 1185 (CDB I, str. 277).

Berní rula udává 2 usedlosti funkční a 10 objektů devastovaných. Základní modul byl stanoven na přibližných 22 metrů (cca 37 loktů českých). Ostatní parcelní pruhy jsou buď celým, nebo polovičním násobkem 22.

Mapa stabilního katastru zachycuje Košíře jako oblast s viničními usedlostmi. Vinná réva se zde pěstovala od poloviny 14. století. V katastru obce není pravidelně organizovaná vesnice. Hledání modulového schématu a porovnávání této oblasti s ostatními je bezpředmětné.

Při porovnání naměřených hodnot se známými provazci, lze konstatovat: Butovice mají základní modul 22 metrů, tj. cca 37 českých loktů, což by odpovídalo známé délce provazce 36 loktů, Jinonice 34 metrů, tj. cca 57 loktů českých, což se nejvíce přibližuje známé délce provazce 52 loktů.

4.3 Kaliště – Rápotice

Roku 1252 svěřili kanovníci obvod zahrádecký mezi Humpolcem a lesem Nelechovem správci mince v Humpolci Jindřichovi, aby tu do roka osadil kolonisty podle způsobu německých hostí v sousedním Želivsku dvě vsi (RBM I).⁹ Dle J. V. Šimáka šlo pravděpodobně o Kaliště a Rápotice (Šimák, 1938).

Pět kilometrů severozápadně od Humpolce se nachází Horní Rápotice a další 2,5 km stejným směrem je vedlejší vsí Kaliště.

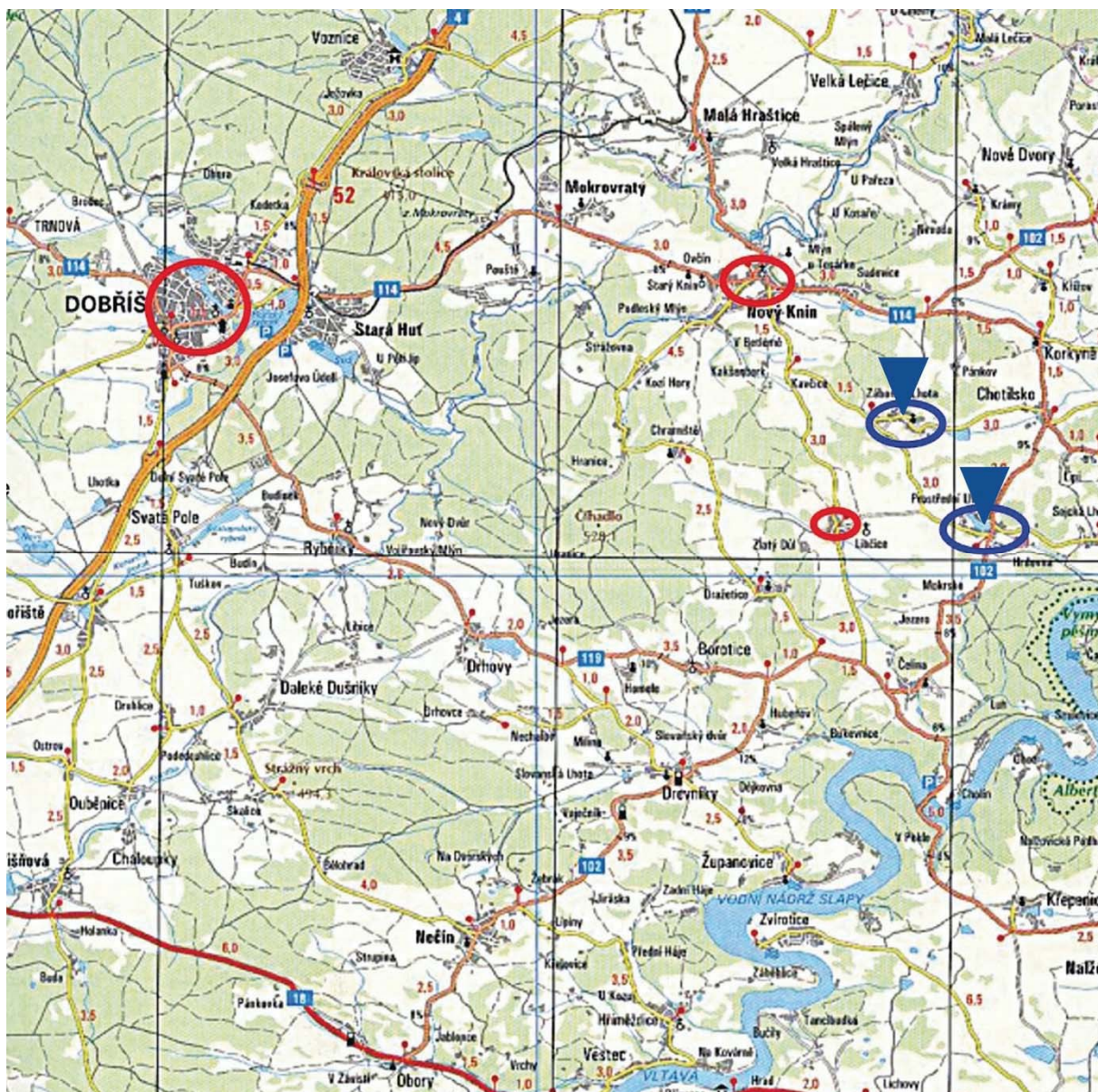
Obdélný návesní prostor Kaliště, o přibližných rozměrech 80 x 320 metrů, má podélnou osu orientovanou ve směru východ - západ, delší stany lemují usedlosti. Návsí protéká vodoteč, na ní jsou rybníky. Kostel je umístěn uprostřed východní části návsi. Obě řady usedlostí vykazují pravidelnou parcelaci, základní modul je zde dobře rozpoznatelný a byl stanoven na přibližných 31 metrů (cca 52 českých loktů). Kromě jeho celých násobků se v půdoryse vyskytují i násobky jedné poloviny, jedné třetiny a jedné čtvrtiny. V některých případech bylo nutné prověřit delší úseky, aby byl modulový kánon prokazatelný.

Centrální prostor Horních Rápotic tvoří přibližně trojúhelníkovitá náves o délce stran cca 125 metrů, orientovaná svými vrcholy k severu, východu a západu. Uprostřed návsi je rybník. Bez kostela. V západní části půdorysu se nachází pravidelné plánovitě vytyčené parcely, jejichž hloubku vymezuje obloukovitě vedená polní cesta. U těchto parcelních pruhů byla stanovena hodnota základního modulu na přibližných 26 metrů (cca 43 českých loktů). Ve východní části jsou pravidelné podélné pruhy polností s jednou usedlostí a sadem. Celková šířka podélně dělené části je 4,33 násobkem 26 metrů a odpovídá délce pravidelné parcelace západní části.

Z hlediska porovnání zjištěných hodnot se známými délkami pravazců lze konstatovat, že modul 31 metrů naměřený v Kališti odpovídá 52 loktům českým, což je délka jednoho ze známých provazců. Modul 26 metrů zjištěný v Horních Rápoticích odpovídá při převodu 43 loktům českým, což se blíží známé délce provazce o 42 loktech.

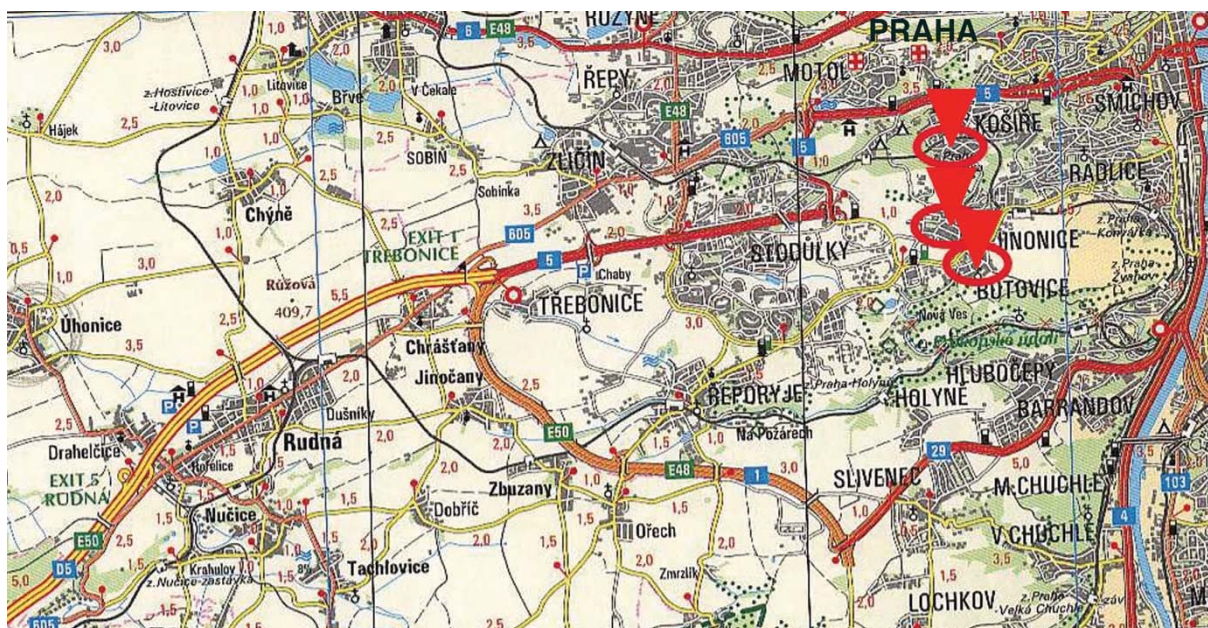
⁹ RBM I, č. 1316, str. 606-7.

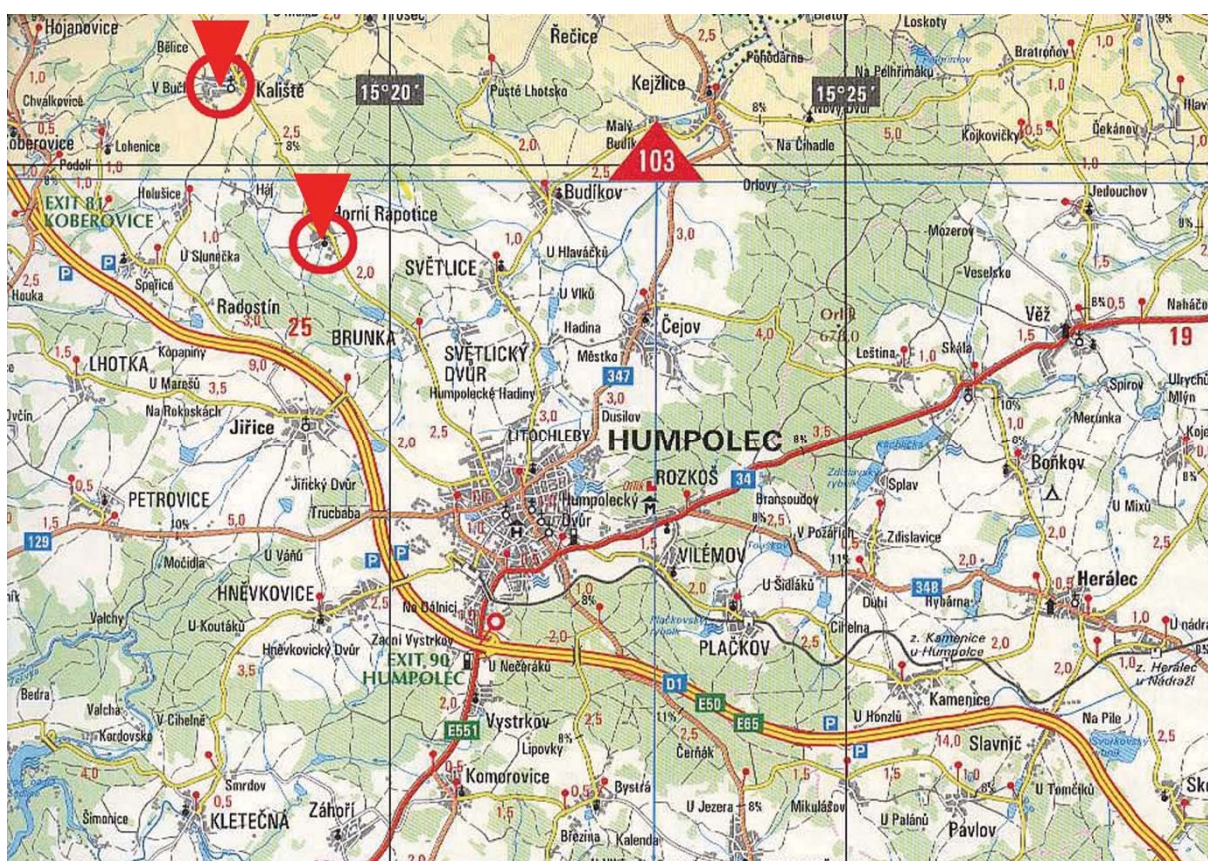

obr. 1 – Prostřední Lhota a Zábavná Lhota – širší vztahy (zákres do mapy 1: 10 000)

obr. 2 – Butovice, Jinonice a Košire – širší vztahy (zákres do mapy 1: 10 000)

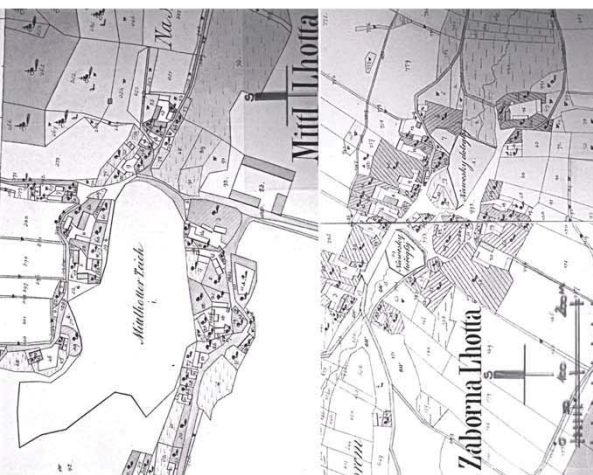

obr. 3 – Kaliště, Horní Rápotice – širší vztahy (zákres do mapy 1: 10 000)

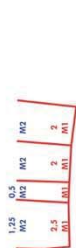

Lokalita	Výsazení (rok, lokátor)	Obce	Popis (urbanistický typ, orientace ke světovým stranám, vodotěč, kostel)	Základní rozměry	Praviděpodobný základní modul		Popis použitého modulového systému
					metry	české lokty	
BRDY (Dobříš)	Roku 1335 vysazeny v lese Kavčici bohatým měšťanem z Knína Kunčmanem Hohenstolem. (Šimák)	PROSTŘEDNÍ LHOTA	Neuspořádaná zástavba je kolem velkého rybníka, který představuje centrální prostor vesnice. Hlavní osa zástavby vede podél delšího břehu rybníka ve směru V - Z. Kostel zde není. Jen v severní části vesnice, za usedlostmi jsou čtyři lánové pruhy.	Cca 150 x 400 metrů.	28 (56)	47 (94)	Pravidelnější členění lze rozeznat pouze ve čtyřech lánových pružích za zástavbou severního břehu rybníka. Šířky těchto pruhů jsou v celých nebo polovičních násobcích 28 metrů.
		ZABORNÁ LHOTA	Dvě řady usedlostí s hlavní osou ve směru SZ - JV. Osou založení je vodotěč, na níž jsou dva rybníky. Vzdálenost řad usedlostí se v JV části až dvojnásobně zvětšuje. Severní řada parcel uvírá pravidelnější okraj, než jižní strana, která se výrazně odlišuje od přírodně linie. Tuto se výrazně odlišuje od přírodně linie. Tuto se výrazně odlišuje od přírodně linie. Tuto se výrazně odlišuje od přírodně linie.	Cca 40 - 90 x 270 metrů.	86	144	Vesnice má jasně čitelné lánové uspořádání zvláště v plázcích. Šířky parcel usadlosti na šířky plázců ne vždy průběžně navazují. Při rozměření opakuje hodnota, ani její násobky. Při rozměření pruhů plázců a prověření delších úseků se objevují opakující se hodnoty přibližně 86 metrů. V SZ části půdorysu dokonce dvojnásobek této hodnoty.

Obě Lhoty byly založeny kolem vodních ploch. Záborná Lhota je jasně pravidelnější, lze zde rozměřením delších úseků vyčíst lánový modul. Lhota Prostřední má zástavbu nepravidelou, lánové pruhy se objevují pouze v severní části, a to téměř nezávisle na usedlostech.

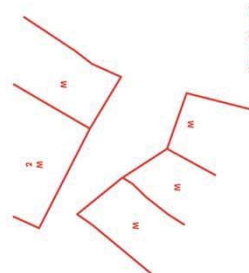

PROSTŘEDNÍ LHOTA

M1 = 28 metrů
M2 = 56 metrů

ZABORNÁ LHOTA

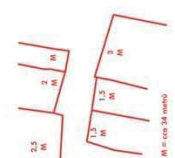
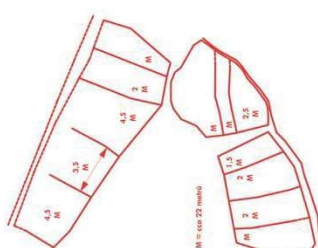
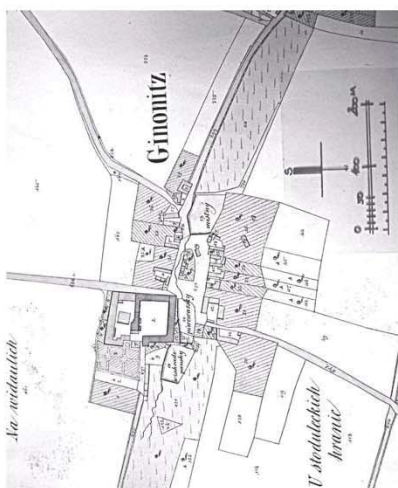
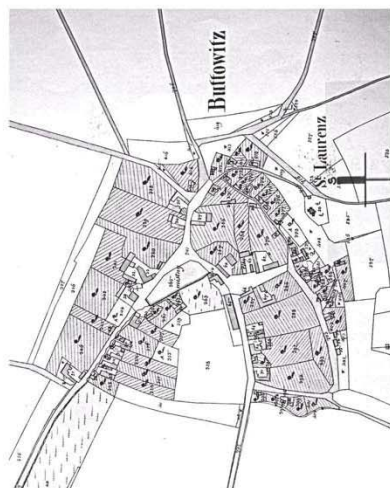
M1 = cca 86 metrů

**PROSTŘEDNÍ LHOTA - ZABORNÁ LHOTA (1335)
CELKOVÉ POROVNÁNÍ**

obr. 4 – Záborná Lhota a Prostřední Lhota – souhrnná tabulka, kopie mapy stabilního katastru a modulová analýza půdorysu (Zdroj: autorka)

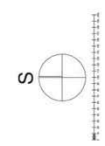
Lokalita	Výsazení (rok, lokátor)	Obce	Popis (urbanistický typ, orientace ke světovým stranám, vodoteč, kostel)	Základní rozměry	Pravidelpodobný základní modul		Popis použitého modulového systému
					metry	české lokty	
PRAHA	Roku 1312 vysadil magdeburským právem královčin vládar Balwin tyto vsi. (Šimák)	BUTOVICE	Rady parcelních pruhů lemují ohyb cesty. Orientace parcel je přibližně na S a na J. V ohybu cesty vyběhne s přítokem. Kostel se nachází v jihovýchodní části vsi.	Cca 255 metrů.	22	37	Parcely pravidelné šířky se nachází v severní a jižní části půdorysu obce. Dokonce je zde číselný náznak vymezení vnějšího obvodu vesnice přibližně ve vzdálenosti 120 metrů od centrální cesty. Základní modul byl stanoven na přibližných 22 metrů. Ostatní parcelní pruhy jsou buď celými násobky nebo násobky jedné poloviny základního modulu.
		JINONICE	Dvě řady pravidelných parcelních pruhů lemují přibližně obědny návesní prostor s vodotečí a tyčinkou. Podélná osa založení vede přibližně ve směru V - Z. Bez kostela.	Cca 50 x 200 metrů.	34	57	Zcela plánovitě založený úvar. Hocižta základního modulu byla stanovena na 34 metrů. V půdoryse se kromě jejích celých násobků objevují i násobky jedné poloviny základního modulu.
		KOŠÍŘE	Na mapě stabilního katastru jsou zachyceny jako vnitřní usedlosti.				

Butovice i Jinonice, tak jak jsou zachycené mapou stabilního katastru, vykazují jistou pravidelnou a plánovitou strukturu, když urbanisticky jde o jiné typologické útvary. Nalezené základní moduly (34 a 36 metrů) se sobě velmi blíží.

BUTOVICE

JINONICE

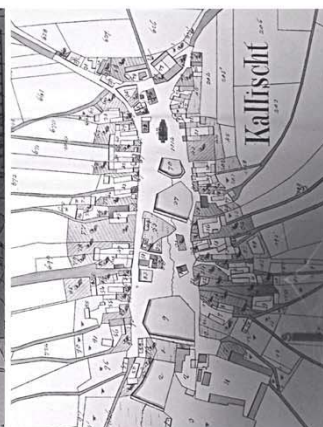
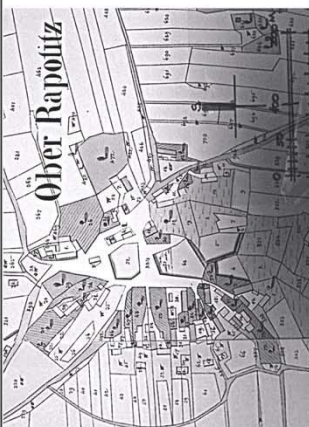
BUTOVICE - JINONICE - KOŠÍŘE (1312)
CELKOVÉ POROVNÁNÍ

obr. 5 – Butovice a Jinonice – souhrnná tabulka, kopie mapy stabilního katastru a modulová analýza půdorysu (Zdroj: autorka)

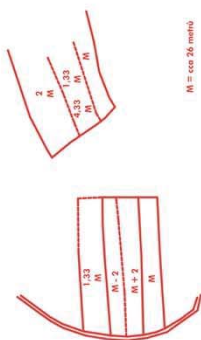

Lokalita	Vysazení (rok, lokátor)	Obce	Popis (urbanistický typ, orientace ke světovým stranám, vodoteč, kostel)	Základní rozměry	Praviděpodobný základní modul		Popis použitého modulového systému
					metry	české lokty	
SVĚTAVIN ÚJEZD (Humpolec)	Roku 1252 světili kanovníci obvod zahrádecký mezi Humpolcem a lesem Nelechovem správci mince v Humpolci jinýchovi, aby tu do roka osadili kolonisty podle způsobu německých hostů v sousedním Želivsku dvě vsi. (Šimák)	KALIŠTĚ	Obdélný návěsní prostor má podélnou osu orientovanou ve směru V - Z, delší strany lemují usedlosti. Návsi protěká vodoteč, na ní jsou rybníky. Kostel je umístěn uprosřed východní části návsi.	Cca 80 x 320 metrů.	31	52	Obě řady usedlostí vykazují pravidelnou parcelaci, základní modul je zde dobře rozpoznatelný a byl stanoven na přibližných 31 metrů. Kromě jeho celých násobků se v půdoryse vyskytují i násobky jedné poloviny, jedné třetiny a jedné čtvrtiny. V některých případech bylo nutné prověřit delší úseky, aby byl modulový kánon prokazatelný.
		HORNÍ RÁPOTICE	Přibližně trojúhelníkovitá návěs, orientovaná svými vrcholky k S, V a Z. Uprosřed návsi rybník. Bez kostela.	Cca 125 metrů.	26	43	V západní části půdorysu se nachází pravidelně plánovitě vyřčené parcely, jejichž hloubka je vymezena obloukovitě vedenou potní cestou. U těchto parcelních pruhů byla stanovená hodnota základního modulu na přibližných 26 metrů. Ve východní části jsou pravidelně podélné pruhy polnosti s jednou usedlostí a sadem. Celková šířka podélné části je 4,33 násobkem 26 metrů a odpovídá dělice pravidelně parcelace západní části.

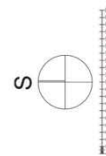
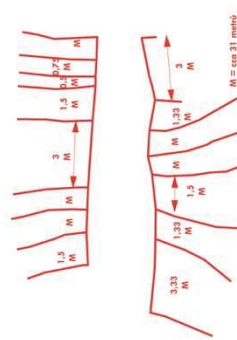
V půdorysech obou vesnic lze rozpoznat pravidelnost a jistý základní záměr. Nalezené základní moduly jsou rozdílné (31 a 26 metrů).

HORNÍ RÁPOTICE

KALIŠTĚ

HORNÍ RÁPOTICE - KALIŠTĚ (1252) CELKOVÉ POROVNÁNÍ

obr. 6 – Kaliště a Horní Rápotice – souhrnná tabulka, kopie mapy stabilního katastru a modulová analýza půdorysu (Zdroj: autor)

5 Diskuze

Z hlediska zjištěného nejsou rozborů půdorysů sídel zachycených mapou stabilního katastru překvapující. Ani v této „kolekci“ není aplikováno jedno archetypální řešení na všechna či alespoň většinu sídel jedné kolonizační akce. Naměřené hodnoty modulů se různí, ale lze najít jejich vztah k délkové jednotce známých provazců (ovšem o různých počtech loktů) – ani zde nepanuje jednotné zjištění. Bez podrobnějšího archivního průzkumu nelze přesněji datovat dobu, ze které pravidelná parcelace pochází. Porovnávané hodnoty modulových aplikací v rámci jedné archivně doložené kolonizační akce nemusí pocházet ze stejného období. Podoba sídla v době doloženého vysazení se mohla výrazně odlišovat od podoby sídla dokumentovaného mapou stabilního katastru.

Vybrané skupiny sídel sice J. V. Šimák řadí ke společným lokátorům, ale při detailnějším průzkumu je zřejmé, že nejde o reprezentanty zcela nezpochybnitelné.

U Prostřední Lhoty je nalezená pravidelnost pouze v polnostech a jen navazující archivní průzkum by mohl prokázat datování, kdy získal daný pruh půdy svou šířku označovanou jako základní modul. Urbanismus Záborné Lhoty není přímo „učebnicový“ ve své pravidelnosti. I zde by bylo potřeba podpořit tvrzení archivní rešerší, jakou třeba provedl O. P. Hanuš pro oblast Lounska (1946).

Butovice a Jinonice, vesnice blízko Prahy, byly vystaveny častým změnám ve svém půdoryse, jak dokladuje Berní rula. Proto zjištěné hodnoty zdaleka nemusí odpovídat aplikaci práva magdeburského přivolaným zeměměřičem. Datování dochovaných parcel vztahující se k tomuto úkonu by bylo opět nutné podpořit archivní rešerší.

U Kaliště a Horních Rápotic je diskutabilní fakt, zda je J. V. Šimák dobře identifikoval a přiřadil ke zmínce o kolonizační akci humpoleckého mincmistra Jindřicha. Urbanismus sídel je na rok 1252 hodně vyspělý a pravidelný, zejména západní část Horních Rápotic s obloukovitým vnějším vymezením polní cestou představuje zřejmý záměr odkazující až k prvkům městského lokačního urbanismu. I zde nelze jednoznačně říci, zda se díváme na původní lokační počín či pozdější a vyspělejší aplikaci středověkých principů, které byly kontinuálně používány i v mladších obdobích (Klápště, 2005) a ze kterých ve svém důsledku vychází i tzv. raabizační vesnice v 18. století.

6 Závěr

Analýza pravidelností v půdorysech tří skupin vesnic na podkladě mapy stabilního katastru (Butovice - Jinonice - Košíře, Prostřední Lhota a Záborná Lhota, Kaliště - Rápotice), které archivní prameny řadí ke stejným kolonizačním podnikům, navazuje na předchozí analýzu skupin vesnic na Kadaňsku a Dobříšsku. Výběr skupin vesnic vychází z práce J. V. Šimáka (1938).

Vesnice byly popsány dle základních kritérií (typ, velikost, orientace ke světovým stranám, existence vodního zdroje, kostela) a dále byla hledána pravidelnost v jejich struktuře - základní modul, tj. šířka parcelního pruhu, která se v půdorysu obce nápadně opakuje. Nalezená modulová schémata mohou odkazovat k době, kdy byla potřeba pravidelně organizace sídla z důvodů přechodu na nové právní uspořádání spojené s výběrem berní. Nalezené hodnoty byly porovnány ve vztahu k českých loktům, resp. běžně užívaným hodnotám středověkých provazců.

Porovnání půdorysů další skupiny vesnic potvrdilo nepoužívání stejných archetypů vyměřování v rámci stejné kolonizační akce, které by se dochovaly až do doby zachycení sídla mapou stabilního katastru. Lákavá hypotéza totožného urbanistického rukopisu u skupiny vesnic vázaných ke jménu stejného lokátora se opětovně nepotvrzuje.

Znovu byl prokázán vztah mezi nalezeným modulovým systémem a známými délkovými jednotkami užívanými v období vrcholného středověku – provazci. Identifikované délky modulů se v rámci stejné skupiny různí (47/94 a 144 loktů, 37 a 57 loktů, 52 a 43

loktů), stejně jako u předchozích zkoumaných lokalit. Potvrzuje se plošné používání provazců o různé délce.

I přes neprokázané datování stáří pravidelné parcelace, která je zobrazena na mapě stabilního katastru, je zřejmé, že v průběhu existence sídla nastala potřeba pravidelné organizace sídla, tj. rozdělení pozemků na základě měření, ke kterému byly použity základní jednotky a jejich násobky. Tento počin výrazně definoval podobu sídla a vytvořil majetkově právní, ale i kulturněhistorické limity pro dnešní územní plánování.

Literatura

- Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými* (1881). (DRC). Ed. J. Emler, Praha.
- DOHNAL, Martin (2013): Svědectví písemných pramenů k otázce vyměřování velkých návsi na Rakovnicku. *Historická geografie (Historical Geography)*. 39, 2, pp. 213-235. ISSN 0323-0988.
- FLODR, Miroslav (1990). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. Století I/Úvod a edice*, Blok, Brno
- FOSSIER, Robert (2008). Půda. In: GOFF, Jacques Le et SCHMITT, Jean – Claude (2008). *Encyklopedie středověku*, Vyšehrad, Praha.
- GRAUS, František (1957). *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav (1933). *Kronika česká*, podle originálu z roku 1541 vydal V. Flajšhans, IV. – Čechy královské r. 1254 – 1347, v Praze nákladem české akademie věd a umění.
- HANUŠ, Oldřich Pavel (1946). Vývoj osídlení osmi vsí, které tvořily bývalé panství Vršovice v okrese Lounském, *Lounsko, ročenka za rok 1946*, Praha, 1946, 20 – 49.
- HOFFMANN, František (2009). *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- HOFMANN, Gustav (1984). *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Státní oblastní archiv v Plzni, Muzeum v Sušici.
- HUMPERT Klaus et SCHENK Martin (2001). *Entdeckung der mittelalterlichen Stadtplanung*. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart 2001, 272 S., 250 kolorierte Abb., 21 x 28 cm, Gebunden mit Schutzumschlag. ISBN 3 8062 1464 6.
- HONL, Ivan et PROCHÁZKA, Emanuel (1978). *Úvod do dějin zeměměřičství II – Středověk*, Vydavatelství ČVUT, Praha.
- KLÁPŠTĚ, Jan (2005). *Proměna českých zemí ve středověku*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- KRÁSA, Josef (1974). *Rukopisy Václava IV.*, Odeon, Praha.
- KŘIVKA, Josef (1971). O původu lánů a hustotě setí v kronice Hájkově, *Československý časopis historický*, č. 5, ročník XIX., s. 726 – 733.
- KUČA, Karel (1995). *Chlumecko – Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocerliní 1,2*, Společnost ochránců památek ve východních Čechách, Hradec Králové.
- KUČA, Karel (2002). *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku Kolín-Mi*, Libri, Praha.
- KUTHAN, Jiří (1971). Zvíkovský purkrabí Hirzo – příspěvek k dějinám kolonizace Jižních Čech, *Československý časopis historický*, č. 5, ročník XIX., s. 711 – 724.
- Libri erectionum I* (1873). (LE). Edit K. Borovy, Pragae.
- LORENC, Vilém (1973): *Nové Město pražské*, SNTL – Nakladatelství technické literatury.
- MUNDY, John. H. (2008). *Evropa vrcholného středověku 1150 – 1300*, Vyšehrad, Praha.
- OLIČ, Miroslav et al. (1998). *Dobříš – město na zlaté stezce*, Vydavatelství a nakladatelství Maroli, Praha.

- PEŠKOVÁ, Zuzana (2011). Vybrané kolonizační podniky stejných lokátorů v Čechách. *Dějiny věd a techniky 2011/4*, s. 237 – 260. ISSN 0300-4414.
- PEŠKOVÁ, Zuzana (2012). K vyměřování vesnic Obora a Veltěže In *Člověk, stavba a územní plánování 6*. Praha: ČVUT, Fakulta stavební, 2012, s. 124-128. ISBN 978-80-01-05025-5.
- PEŠKOVÁ, Zuzana (2015). Analýza půdorysů tří vybraných skupin vesnic založených stejnými lokátory In: *Člověk, stavba a územní plánování 8*. Praha: ČVUT, Fakulta stavební, 2015, s. 82 – 96. ISBN 978-80-01-06319-4.
- RADOVÁ, Milada et HAUSEROVÁ, Milena (1991). Lokační urbanismus, *Archaeologia historica 16*, s. 126.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Pars II., annorum 1253 – 1310, (1882). (RBM). Ed. J. Emler, Pragae.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Pars III., annorum 1311 – 1333, (1890). (RBM). Ed. J. Emler, Pragae.
- SEDLÁČEK, August (1923). *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, Česká akademie věd a umění, Praha.
- SHEPPARD, June A. (1974): Metrological analysis of regular village plans in Yorkshire. In: *Agricultural History Review*. 22, pp. 118–135.
- SMETÁNKA, Zdeněk (1988). *Život středověké vesnice – Zaniklá Svídna*, Academia, Praha.
- ŠIMÁK, J. V. (1938): Středověká kolonisace v zemích českých. In: *České dějiny* díl I, část 5, vydal Jan Laichter, Praha.
- ŠIMÁK, J. V. (1938). *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*, vydal Jan Laichter, Praha.
- ŠKABRADA, Jiří et PEŠKOVÁ, Zuzana (2006). K možnostem identifikace středověkého vyměřování vesnic v českých zemích, *Dějiny věd a techniky XXXIX* (2006), 3, str. 163 – 177. ISSN 0300-4414.
- ŽEMLIČKA, František (2014). *Království v pohybu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 672 p., ISBN: 978-80-7422-333-4.

Článek byl podpořen grantem SGS13/117/OHK1/2T/11 „Identifikace vyměřovacích soustav lokátora Hirzy a jejich současné využití“.

Informace o autorovi

doc. Ing. arch. Ing. Zuzana Pešková, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra architektury

zuzana.peskoval@fsv.cvut.cz